

A MESÉLŐ AGYAG ÉS A MARXISTA GIPSZ

(Z. Gy. emlékére – teljes változat!)

Ezra Pound egy híres amerikai írógeneráció, az úgynevezett elveszett nemzedék tagjaként ismert. (Már ahol.) Benito Mussolini, a nagy Duce csodálójaként elmebetegnek nyilvánították a második világháború után, így kerülhette el a börtönt, esetleg a bitófát, miközben a hamis reneszánsz Itáliájából – könyörtelenül gúzsba kötve – visszaröppentették Amerikába. Pound az egyetemes emberi civilizáció kitűnő ismerője volt egyébként: nemcsak a költészet lángelméje, hanem a művészeti gondolkodás fényes koponyája. Ne értsd félre, nem egy csillámló bőrfej, de egy „jófej”, aki főképp a szobrászatban találta meg az emberi kifejezésnek azt a formáját, amely a legnagyobb erőt képes magába sűríteni, noha maga egyetlen szobrot se öntött-faragott, szoborintott termékeny költői-tollforgatói életében. Sajátos meglátása szerint a szobrászatban képes megjeleníteni legérzékletesebben a formák formája, amely nem más, mint a tojás. A kőtojások közül is az abszolúte győztes tojásnak a hosszú évek verejtékes munkájával, sok kis külső kip-koppal megalkotott Brâncuși-tojást tekintette, amelynek tökéletességére több értekezésében is kitért. E tojásdad perfekció mibenlétével itt aligha áll módunkban beha-

tóbban foglalkozni, mégis szükségét érezzük megjegyezni, hogy a kerekded történetek iránt e sorok írója is többnyire mély ellenszenvvel viseltetett eddigi életében, ezért a saját históriáit is mindig ilyesféle tojásalakzatokban igyekezett rögzíteni, mely alkotói tetek után nemegyszer a karját lengette, tollát borzolta és kellemetlen, kotkodácsoló hangokat hallatott. De ez nem lényeges. Ennél sokkal fontosabb, hogy Ezra Pound Brâncuși szobrászművének tömör, lényegre törő mi-voltával szemben Auguste Rodin és Aristide Maillol, a két folyvást „kukorékoló szobrászkakas” pongyola szószátyárságát emlegette.

Azt a „retorikus-patetikus, rikoltón buta egyveleget” átkozta, amit számára a két világhírű művész alkotásai jelentettek. Stílusuk, felfogásuk, művészi irányultságuk mély meggyőződése szerint kígyót-békát érdemelt. Márpedig egy 1912-es keltezésű magyar újságcikk arról számolt be, hogy az olaszok kincses márványtermő földjén, Carrarában járt a francia szobrászoknak világhírű mestere, Rodin, hogy ellenőrizze több szkulptúrájának márványból való kifaragását. Ugyanakkor, mint máskor is csaknem mindig, rengeteg szobrárt fúrták-vésték Carrarában a föld mindenféle nációjához tartozó művészenek, így a magyar Zala Györgyét is. Megpillantván Zala alapművét, Rodin valósággal lelkendezni kezdett. Nem győzte hangsúlyozni az ismeretlen kolléga iránt érzett összes szimpátiáját, mire a jelen levő „ungerézék” keble büszkén dagadozni kezdett, ahogy a hajók vitorlái az áldott szélben.

Ezra Pound szerencsére nem lehetett jelen, mert valószínűleg sokat ártott volna a hangulatnak. Zala Györgynek pedig évekkal később, a kritikusok kivégzőosztaga előtt eszébe jutott az a nap, amikor édesapja elvitte megnézni: a *mesélő agyagot*. Alsólendváról egyenest a pápai porcelángyárba. Ugyanis volt ott nekik egy olyanjuk, míg a gazdasági pangás tönkre nem tette. Egyesek szerint az eredetileg Mayer Gyurikának született kisfiú édesapja pont ebbe pusztult bele. Nem tudjuk pontosan, ám a mesélő agyag felejthetetlen napján a csőd vészmadara még másfelé járt. (Éppen a Monarchia szőlőskertjeiben ga-

rázdálkodott.) A nap gyönyörűen süttött akkor, enyhe szellő fújdogált, ami felettébb kellemessé tette a kocsikázást, ahogy elhaladtak a poros ákácok alatt. Ideális kora nyári huszonöt foknál állapodhatott meg a higanyszál, amikor befordultak a gyár udvarába, ahol az őr serényen behajtotta utánuk a kaput, az ecetfához odakötött eb meg nagyot ásított. Egyszerre lógatva ki a nyelvét és – eufemisztikusan: – *kunkori hímvevesszőjének* (népies egyszerűséggel: a *pöcsének*) vörös végét, egy peremvárosi gyáruddvar idillikus, naturalisztikus, élethű bolhássággal vakaródzó képébe zavartalanul illeszkedve bé.

Apa és fia lekászálódott a bakról. Bementek a hűvös műhelybe, ahol egy rakás képlékeny, ébredező agyag fogadta őket. Szenvedélyes megmunkálásra váró massa. Maga: a szent *anyag*. És akkor az ihletett apuka fűrge ujjainak hála: Dujika ámuló szeme előtt – mint egy modern animációs filmben – életre keltek az eladdig csak szóban létező mesék.

Törpék és boszorkányok népesítették be a műhelyt. Agyagördögök dobogtak agyagpataikon. Agyagangyalok és agyaggalambok röpködtek a levegőben, az agyagvadászok feje fölött, az agyagfolyó partján agyagbéka kuruttyolt, s agyaghalak úszkáltak az agyagvizben. Az agyagfolyón át agyaghíd ívelt, és a hídfőnél agyagoroszlánok ásítottak. Agyaglovon érkezett a vár alá az agyag királyfi, hogy onnan eregesse szerelmes vallo-másait az agyagvárba zárt agyag királykisasszonyhoz, akinek aligha lehetett agyagból a szíve és mása, mert nagyon is hajlott arra, hogy a szerelemre szerelemmel válaszoljon. – Ezt is megjegyezte Gyurika.

És jöttek az agyagmagyarok, űzték az agyag csodaszarvast. És jött az agyag hétvezér, s azt mondta, hej-hej! Jó föld ez, itt maradni kell. *Nein?* Nos, valamennyien valódi porcelánná lettek, majd egy díszesre faragott fadobozba kerültek. Zala György szobrász úgy csörgette végig őket egész életén át, ahogy a sakktábla figuráit szokás kemény rejtekükben. Ahol könnyen kerül testközelbe paraszt és király, ami egyébként csak a népmesékben lehetséges. És a hétvezér még akkor is ott volt a tehetségét gyakorta tékozló fiú kezében, ami-

kor a szülők már rég a föld alatt porladtak. A porcelángyárra meg már nem emlékezett senki. Rég esernyőgyár lett belőle a dolgok nehezen kifürkészhető logikája szerint. Pont egy olyan, amilyen valaha Alsólendván virágzott. Épp annak a közelében (tán?), ahol egykor, még a messzi 1858 áprilisában Zala György szobrász született. S amely olyan esernyőket gyártott, amelyet Csudálatos Mary tartott a kezében, amikor a keleti széllel és egy másik történettel a fellegek közül utóbb magyar területre is megérkezett.

Újabb hont foglalni, csakis.

De Csudálatos Maryt félre, Zala György emlékét a mai Szlovéniában egy ápoltság őrzője. Nem kevesebb, mint maga a város központja. Ám arra nem ő, hanem mindenható Makovecz Imre, sokat dicsőített és sokat vitatott magyar építész nyomta rá jellegzetes pecsétjét egy tipikusan makoveczi művelődési ház képében. Vakablakkal. Béke poraira. (Néki is.)

Életrajzírói feljegyezték, hogy a szegény kis Dujika szüleit eléggé korán elveszítette. Teljesen árván maradván végül, egyik falusi nagybátyjához került, nevezetesen Városlődre, ahol életében először látott mintázást a nagybácsi kőedénygyárában, ami a rajzolás iránt keltett érdeklődést benne. Ezzel az izgalommal került vissza egy másik rokonához Pápára, aki posztógyárában szeretne volna látni, de ott nem nagyon volt mit rajzolni. Márpedig a gyereket egyelőre csak az érdekelte, ha szíjat hasítottak is a hátából.

Szerencsére nem bántak olyan gorombán vele. Nagybatya 2 végül engedett, beírta a budapesti belvárosi reáliskolába, ahol rajzot is tanítottak, s ha ezzel nem is került végérvényesen sínre Dujika, de elindult a kívánt irányban. Ha eléggé sok zökkenő várt is még rá az osztrák–magyar vasúton. (Amely akkoriban, meg kell jegyezni, sokkalta jobb állapotban volt a mainál, ennél fogva még a második világháború környékén is gyorsabban fel lehetett jutni az Árpád expresszel pl. a Délvidékről, mint ma.)

Lévén eléggé lapos a pénztárcája, Gyuri gyerek – mondják – tanulóévei során, melyek alatt Bécsbe és Münchenbe is eljutott, tehetőszülők gyermekeit tanította szabad kezűleg rajzolni. Főleg magyarokét, ám nem vetett meg egyéb nemes pénzforrást sem. A németek mint saját kutyájuk kölykében, úgy bíztak benne, tanárai pedig – például a hetedhét országon túl is híres Knabel professzor és a többiek – az első pillanattól kezdve tisztában voltak amúgy kissé furcsa, hol magába zárkózó, tüskéit meresztgető, hol feltűnő izgalommal, beszédes lendülettel a teendői nyomába eredő tanítványuk nem mindennapi tehetségével.

Műveinek ismerői nem felejtik el megemléteni, hogy a kissé túl szigorú Knabel tanár úr keze alatt mintázta meg György diákunk a *Fél a baba* című cukifalat kis idillt, amely rendkívül kedves és bájos hangulatával garantált sikert aratott. Előtte a *Leláncolt Prometheus* hozott némi pénzt a diákkonyhára, kellett nagyobb feltűnést. Persze, mindez jóval előtte annak, hogy a teljességében kibontakozó szobrászművész odaalkotta volna a pesti Városliget szomszédságába mind a hét komor arcú, nemes arcélú, délceg, elszánt honfoglaló ősiünket nekünk, büszke magyaroknak. Pontosan úgy, ahogy azt megálmodta volt. Jórészt talán már abban a pillanatban, amikor azon a derűs nyári napon – az árnyjátékos kocsikázást követően – édesapja agyagból elkészítette a miniatűr vázlatokat. És attól még régebben, hogy ugyanő, a híres művész, Zala György döbbenetes gipsz Marx-szobrot emelt volna Árpád atyánk és az ő nem kevésbé dicső (al)vezérei és a körükük vont spanyolfal elé: a Hősök terén.

Tette ezt állítólag azért, mert a tizenkilences Tanácsköztársaság Vörös Hóhéra, ahogy többen nevezik – áll-e ez így, vagy sem, mind egy –, a normál ésszel tragikus konfliktusba keveredő Szamuely Tibor halálosan megfenyegette. Nyomatéku, hogy nem tréfál, pár golyót a padlóba eresztett a művész rámás csizmája körül a pirosra festett monarchiás Steyr pisztolyából. De még nem érkeztünk

oda.

Zala György 1884-ben tért vissza Budapestre egy szeles, zivataros napon, amikor villámok cikáztak az égen, s a hazajövőt kellemetlen porfelhő fogadta, hogy utána menten eleredjenek az ég csatornáit. Pontosan abban az évben történt ez, amikor az olaszországi Livornóban csecsemőként felsírt az a leendő festő és szobrász, akit Amedeo Modiglianiként ismer meg évtizedek múlva a világ. Apropos, olyan alkotóként lesz majd közzismert az Úr széles ege alatt Modigliani, aki a művészet modernebb kifejezésformái felé tapossa ki az utat. Színigaz, hogy nem a magyarországi köztéri szobrászat, illetve már a megjelenése pillanatában objektíve jócskán megkésett (ha nem is teljesen elavult) nemzeti romantika meg a vele rokon historizmus területén. Ugyanakkor hétmérföldes lépései ellenére Amedeo nem jutott el az abszolút tojás megalkotásáig, ahogy Brâncuși igen. Lehet, ebben a rendkívül korán bekövetkezett halála akadályozta meg, de mindez más lapra tartozik, ugyanis Zala György – gyér ismereteink szerint legalábbis – nem tett ha-

sonló radikális kísérletet soha. Bár a konzervatív modernizmus hívének tartotta magát, mire szobrainak zöme nagy késéssel meglett, még szembeötlőbbé vált a késedelem. Ezért (is) került kritikuskénál tapétára, és bár ez életkeserítő körülmény, nem valószínű, hogy az ilyen kínos helyzetben rögtön ki kell rántani a fegyvert Szamuely Tibor kezéből, és a saját halántékunknak szegezni az összecsiszított időben.

Egyébként is: milyen garanciák létezhetnek a (köztéri) modern örökkévalóságra?

Zala György nem is emelt kezét saját magára. Bár volt, hogy az ördög megkísértette. Mindenesetre nem a hazatérése körüli időben, se közvetlenül az utániakban, amikor még többnyire vígan sétált az Epreskertben és annak a vidékén, dolgozott valóságos megszállott erejével. Mert meglehet a nemzeti érületű-hevületű alkotásnak is a maga öröme? Meg ám! Sőt. Hisz' például: *hazaszeretet, helytállás, önfeláldozás, a művésznek nem kell más!*

És tudnivaló: ha hazaszeretettből alkotunk, nem lehetünk egyedül.

Az elkövetkező években sokan látták azon a tájon, a saját háztáján Zala Györgyöt, és megjegyezték maguknak. Mert elegáns volt, karcsú, magas. Szőke haja ragyogott a fényben a báránnyelűk alatt, szeme villogott – midőn vonaton utazott – az alagutak sötétjében. Bajsa hosszú, ám sosem pödörte túl. Járása előkelőséget, finom modora kulturáltságot sugárzott. Egyébként imádott magyar leventének öltözni. Pörge kalapjába sastollat szúrt, azt kapdosta le a fejről az úrhölgyek előtt. A sötét hímzett szűr meg a sötétkék atilla pompásan állott, mesélik, Zala szobrász délceg alakján. Aki olyan volt ebben a formában jómaga: mint egy mozgó szobor. Mások viszont nem sokkal később úgy írták le – például a híres író, Justh Zsigmond, akinek alkalma nyílt ellátogatni a Zala-atelierbe, a legnagyobb és legszebbe Pesten –, hogy a házigazda, igaz, magas és délceg, de már kissé elhjasodott vagy harmincéves fiú, verelesszőke hosszú bajusszal, hegyes szakállal. Gyermekszemmel meg -szájjal. Kissé gömbölyded orral-arccal, parasztkezekkel, -lábak-

kal. Beszélni nem nagyon tud, viszont sokat mosolyog. Túl sokat is, ezért többen ütődöttnek hiszik, netán ostobának, azonban Justh meggyőződése szerint egyáltalán nem az, csak nem kimondottan társasági lény. Hibája, hogy túl sokat ad az emberek véleményére, s ez gyakorta zavarba hozza, szinte lebénítja.

A hölgyek megjegyezték, hogy utóbbi baja, sajnos, tánc közben is erőt tud venni rajta, ezért partnerét „botrányosan megtiporja”.

Ezzel együtt többen látták holdvilágos éjszakákon Zala Gyurkát hátrafelé menni az utcán, és akadtak olyanok is, akik tudni vélték, hogy a hűgával hál, persze főleg az utóbira senki se tudott megdönthetetlen bizonyítékkal szolgálni. Miként arra sem, hogy sárkányt tart a pincéjében, amelyet Gedeonnak nevez, s amelyet jércékkel etet, patkányvérrel itat, és van egy félszemű macskája is, amelyiknek apró ördögpatái vannak. Az szokott márciusban éjfél tájt a háztetőkön ugrálni. Kopogni-dobogni, kasztanyettahangoikat hallatni, miközben megkondul a harang, hogy jelezze a szellemeknek, kikelhetnek sírjaikból. – Hm, csupa olyan dolog, amiért az emberről nem neveznének el utcát, meg nem állítanának neki szobrot sehol.

Nos, az igazság az, hogy aligha sorolhatnánk fel itt foghíjtanul, még kevésbé vehetnénk szemügyre hosszan és maradéktalanul Zala Györgynek akárcsak a leghíresebb alkotásait is. Mert sokakat megmintázott ő Szűz Máriától és Magdolnától – gróf Andrássy Gyulán át – Ferenc Józsefig, honvédektől – minisztereken át – a vértanúig, és még mennyi minden, ami nem fér bele e kurta felsorolásba. Azonban az, amit okvetlenül meg kell tenni: kicsit elidőzni a fővárosi Hősök terén. Mert ott van mit látni. Béven!

Művésziünk 1894-ben kapott megbízást a nagy *Millenniumi*, avagy az *Ezredvégi emlékműre*, mely megbízást nem kis izgalommal, de természetesen elfogadta. Tervezője Schickedanz Albert lett, a szobrok többségének elkészítését Zala vállalta, így a történelmi őseink megörökítését is. Rajtuk keresztül legdicsebb tettüket, a honfoglalását, amelynek ezredéves jubileumára készült az ország éppen. Aztán Isten is úgy akarhatta valami-

ért, hogy az 1898-ban elkezdett munka jóval később fejeződjék be. Illetve egészében jóval később. A történet ismerői szerint a *Háború*, a *Béke*, a *Munka és Jólét* meg a *Tudás és Dicsőség* négy allegorikus szobrának elhelyezésével lehetett átmenetileg megpihenni a monumentális vállalkozás közben.

Hátralépkedni óvatosan, ahogy kell, s elmerülni a látványban, melynek kellős közepéből karcsú korinthuszi oszlop magasodik ki – az elsődlegesen vastagabb helyett, amely Hungária nőalakját tartotta a levegőben. A korinthuszi oszlop tetején szárnyas Gábrriel arkangyal látható manapság is. Gábrriel olyan jól sikerült, hogy dicsőségünkre és büszkeségünkre anno elnyerte a párizsi világkiállítás nagydíját. (Mellesleg, illik megjegyezni: abban, hogy Párizsban Zala arkangyalát jobb fényben láthassa a tisztelt közönség, ahhoz nagyban hozzájárult az a híres férfiú is, aki hajdanán barátjával épp a mi Városligetünkben sétálgatva kéz a kézben, Goethét szavalva fennhangon tette élete legnagyobb felfedezését – ezt az embert Nikola Teslának hívták.) Az arkangyal ott áll hét vezérünk, Árpád, Előd, Ond, Kond, Tas, Huba és Tétény, azaz Töhötöm feje felett magasan az Úr hírével és ragyogásával. – Hogy ez így alakult, abba vélhetően az is belejátszott, hogy mielőtt belevágta volna fejszóját a vágandóba, Zala kezébe egy könyv került a magyarok korai kereszténységéről. Ennek kapcsán álmot látott, amelyben az angyal a hit csodájával és erejével magyarjaink elé sietett. Suhogó szárnycsapásokkal, hogy örködjék is felettük, s ha kell, utat mutasson nekik emberi kezével.

Mármost képzeljük el, hogyan festene, ha Gábrrielünk helyett egy jókora tojás lenne az oszlop tetején. Blaszfémia, vagy csupán szemlélet kérdése? Ezt a vitát is kirekeszthetjük ebből az írásból – mindörökre. Viszont tagadhatatlan, ha közelebb hozzuk a magasból Gábor főangyal alakját, láthatjuk, hogy egy szabálytalan gömbön áll, egyik kezében István királyunk koronájával. Azon pedig élethűen ferde a kereszt. Az idő furcsaságára utal, hogy egyesek úgy vélik, már pediglen az azért ferde, mert anno az amerikai Fort Knoxban figyelmetlenül rácsapták a fedelet.

Hogy azért lett az csalé, és senki se mondta, pardon. *Sorry, my friends!* Lehet különben, nem is vette észre az a fekete amerikai őrmester, aki a tilalom ellenére kinyitotta a ládát, mert kíváncsi volt rá, mit is őriz. Dušan Mitrovics pedig a jókora térrel átellenben levő egykori jugoszláv nagykövetség épületéből – fittyet hányva az amerikaiakra, koronatorténét görbületére, időcsuszamlásra – figyelte távcsövével Gábrriel arkangyalt és az alatta fenyegetően felsorakozókat. Fürkészte pusztá szemmel is a látványt, ahogy tette azt Dino Buzzati olasz író *Tatárpuszta* című regényében Drogo kapitány, aki az ellenség felbukkanására várt. Már-már mániákus erővel, a kiábrándultság mélypontjain és a lelkesedés magaslatain jutva túl, miután jegyet lyukasztott a saját szellemi hullámvasútján.

Mitrovics a YU biztonsági emberek egyike lehetett, aki nem vette lazára a dolgot sose. Nézte a magyarokat, addig nézte, míg úgy tűnt neki, ha alig láthatón is, de lovaikon a harcosok – összeszorított fogakkal – közelednek némán, csak közelednek az ő vára felé.

Megnézte jobban, hogy már káprázott a szeme, de akkor is úgy látta. Éjszaka, amikor már alig vehette észre épelméjű és épálmú valaki, lemérte colstokkal, majd beleírta kis kockás füzetecskéjébe a mérés eredményeit. Aztán ugyanezt tette a következő éjjelen is, meg a következőn. Három hónap megfeszített éjszakai munka, kúszás-mászás, izomláz és a szükséges számítások után arra a következtetésre jutott, hogy a magyarok minden huszonnégy órában cirka két és fél centit tesznek meg a nagykövetség felé. Közülük a Töhötöm álnevű illető mintha igyekezne átvenni a vezetést, ami adalék méréseket és számításokat követelt.

Egy sor hallgatás után végül nem bírta ki tovább Mitrovics, a felfedezését követő soka-dik napon – hirtelen elhatározással – beszámolt a furcsa dologról felettesének, akinek hangos koppanással leesett az álla. Ezt követően hazahívták Mitrovicsot, és az árnyas-ligetes vajdasági kovini idegszanatóriumban találtak neki holmi csendes zugot, ahol nyugodtan kertészkedhet. És ezzel itt az ő története befejeződik, önfeláldozó Dugovics Ti-

tuszként rántva magával a mélybe derék Zala György szobrászunk élethistóriáját is? – Csak majdnem, hiszen a tetőtől talpig gipszbe öntött Marx Károlyról a mi Hőseink terén még nem szóltunk bővebben. Marxról, aki sokáig volt közöttünk, és a szelleme még mindig itt tud vörösleni, néha-néha felvisítani a fejünk fölött, visongni körötte valami féle mutáns formában, bár újabb köztéri szobor valószínűleg aligha lesz belőle. Se gipszből, se ólomból, miként bronzból sem. Semmiből, és végképp nem: rég halott művésznünk, Zala György újabb óriási ihletéből. (Illetve hát: jogos rémületéből.)

Mesélhetjük úgy is tovább – útban a vége felé –, hogy akkor, amikor a monumentális, egész országra kiterjedő tanácsköztársasági kommunista ünnepségre készülődés egyik ugyancsak súlyosan idegbajos pillanatában Zala György szobrász belepillantott az ajzottságában fegyvert rántó Szamuely Tibor népbiztos 9 milliméteres Parabellumába, rögtön és ismételten eszébe jutott neki az a nap, amikor az édesapja elvitte megnézni az agyagot. De azt a napot már elmeséltük. Viszont a halálos fenyegetettség hatására, amely azáltal keletkezett, hogy Szamuely maga szokásos módján kérte fel a köztéri átalakításokban való lelkes részvételre, a művész elméje tartósan megrendülhetett, amiről több helyütt is olvashatunk a tollforgatás ügyességének különféle szintjeiről tanúszkodó írásokban. Summa summarum az történt ott 1919-ben Pesten, hogy május 1-jére, a munka ünnepére vörös drapériával vonták be az egész *Millenniumi emlékművet* az újhatalmasok. Gábrriel arkangyal szobrát obeliszké alakították át, a hét vezér szoborcsoportja elé pedig Marx Károly gipszből öntött hétméteres figuráját állították – széles atyai kebelén jobbról és balról egy-egy szorgos proletárral. Egy bányásszal és egy fémmunkással. Eme sajátos szentháromság megalkotásában – úgy tudni – maga Zala is közreműködött – Marx szakállát a saját szakállárról mintázva meg.

Tüzetesen megvizsgálva a régi fotókat, teljes lelki nyugalommal kijelenthető: a kései Zala

György a saját képmására teremtette meg Marx Károlyt az alkalmi műhellyé átalakított Nemzeti Lovardában. Hogy ezt tulajdonképpen

bosszúból követte-e el, nem világos.

Item. A nagy szobordöntögetéseknek, tudvalévő, nem egy királyi statua is áldozatává vált. Ezzel kapcsolatban többen is állították a szemtanú meggyőző erejével, hogy Ferenc Józsa alakját maga Zala csúfította el. Illetve hát kalapálta szét, ahogy azt jóval később majd egy másik híres magyarunk teszi Mi-

chelangelo *Pietà*jával, amelyet azóta golyóálló üveg véd. Feljegyzések szerint tettét követően Zala György azt kiabálta, háborodott ember benyomását keltve:

– Muszáj volt már egy kis vörös színt mutatnom! A szobor különben is az enyém.

(Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a művész nyilvánvalóan tévedett: a mű már nem volt az övé úgy, hogy amit tett, joggal megtehesse. Még kevésbé Tóth Lászlónknak a *Pietà*val. Ugyanakkor egy biztos: mindketten így arra a proletárdiktatúrai szoborból lett plakátra emlékeztetnek, amelyen egy magasba emelt kalapáccsal, üvöltéstől elvörösödött arccal valahová rohanó „munkás” látható majdnem egészen „anfasz”. [Proletár, ki futva végzi dolgát, ijesztőn, mégis védtelesen, ugyebár?])

Aztán hogy mi lett Marx gipszszobrával, már nem nagyon tudjuk. A szocialista emlékparkban ott van-e, tulajdonképpen nem változtat sem a dolgok állásán, sem a történet folyásán. Semmit a múlt felidézésén, amikor szerencsére a kommunista hatalom nem az elbontás, mindössze az eltakarás, a bolgár Christo későbbi munkáinak előfutáraként a becsomagolás mellett döntött. Kérdés viszont, amennyiben nem bukik meg a Tanácsköztársaság, vajon utóbb mégiscsak sor került volna-e radikálisabb beavatkozásokra?

Főképp abban az esetben, ha derék revolverhős Tiborunknak marad beleszólása.

Egyébként a múltat törölni igyekvő '19-es köztéri szoborakciókról olvasható az *Artmagazin* online 2013/2 számában Révész Emese művészettörténész tollából: „Egységes, közérthető és hatásos köztéri installáció jött így létre akkor, amely stílusában és mondanójában szoros egységben volt az utcaképet »becsomagoló« plakátok és az utakat megtöltő felvonulók által hordozott transzparenszek, vörös csillagos májuszák vizuális világával. Egyetlen napra olyan monumentális művészeti együttes született, amely visszanevezve nagyszabású kísérletnek tekinthető, kísérletnek arra, hogy a historizmus múltba merengő kulisszáit korszerű, dinamikus és alapelemeiben modern formákkal váltsa fel. Hogy a modernizmus a szabad,

nagy térre lépve megmutathassa erejét.”

És van itt még egy figyelemre méltó szereplője ennek a históriának. Dióhéjban ő Lowetinszky János József kalandos életű magyar vasúti távirász, akit már egészen ifjú korában elkapott az írárdüh, így 1866-ban Pesten kezdődő és 1935-ben ugyanott végződő életéről utolsó leheletéig minden mozzanatot papírra vetett. Félszáz vaskos kötetben megmaradt naplójában, amelyet manapság a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár külön megerősített fala őriz, többek között azt az eseményt is rögzítette, melyben figyelmetlenség folytán kolégájával majdnem összeeresztettek két vonatot, s annak következményeként elbocsátották. Szitkozódásának trágárabb részeit – sajátos ötlettől vezérelten – morzejelekkel rögzítette a diáriumba, amelybe az 1919-es eseményeket is belevészte úgy, ahogy ő látta vagy látni vélte. Az 1919. május 1-jére vonatkozó részt közölte az *Artmagazin*, onnan vesszük át a beiktatott megjegyzésekkel együtt, amelyek pontos mi-voltára a végén fény derül.

(Jelige: VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜL-JETEK!)

Részlet Lowetinszky János József (Pest vármegye 53 éves tisztviselője) naplójából

1919. május 1.

Az utcán ünnepi hangulat, villamos, valamint kocsik sehohsem járt, csak a rendezőség automobiljai száguldottak teljesen vörös díszben imitt-amott, az úttesten a menetben részt vevők nagy csapata haladt, a postások víg zeneszóval indultak kijelölt helyükre. Elmentünk az Aréna úton az Andrásy úti Millenáris emlékgig, amely teljes vörös pompában díszelgett, a Szépművészeti és Múcsarnok vörösben, lobogókkal feldíszítve, egy óriási Marx és Lenin szobor [Lowetinszky téved: a szobor Marxot ábrázolta, két munkással – V. B.] gypsből. Az Andrásy út 3 úttestén a küldötségek és menetek már javában haladtak a Liget felé énekelve, kalapot, zsebkendőt lengetve közben, a zenekar is intonálta az Internacionálé inkább deprimáló, mint lel-

kesítő hangjait, fel-felharsant a Marseillaise is. Az úttestet kedélyeskedő és cigarettázó katonakordon vette körül. Így nézegettük a különböző meneteket, le-levéve a kalapot, ha az Internationalét fújták. A menetben rengeteg volt a nő. Érdekesebbek voltak a mozisok hat fehér ló vontá allegóriai csoportja, a húsvágók hat derék nagyszarvú fehér magyar ökör vontá szekere, a hentesek csoportja, a malommunkások csoportja nagy kenyér, perecz és óriási sóskiflivel, a hadsereg egy szakasza rohamsisakkal, vörösrre festett ágyú és gépfegyverrel, az élén is skarlát palástba öltözött lovassal, meguntam az álldogálást, s lassan előrehaladtunk, a II. Octogonon [értsd a Köröndön – V. B.] cigány zenészek karai voltak elhelyezve, akik az Internationalét húzták felváltva a Marseillaise-zel, 16 böngőt olvastam csak itt meg, jött a „Máv” gépgyár menete párhuzamosan a csepeliek óriási menetével, a Máv gépgyár egy kocsija lokomotívot, a másik gépet, a harmadik hidat hozott, egy kocsin kovácsok csengették nagy vígan, messzire hallatszóan az üllőt, a gazdasági csoport egy cséplőgépet hozott, melyet jelmezes arató leányok és legények énekszóval kísértek, a csepeliek lovassal nyitották meg a menetet, s nagyszerűen voltak ellátva lobogókkal, gyermekeiket vörös díszítésű szekereken hozták, zenekaruk is volt, mely nagyszerűen fújta az indulókat. A zuglóiak csoportja a burzsoá temetést ábrázoló két koporsót hozott. A színházak csoportjai külön jelzótáblák alatt, az Operaház színészei gyönyörűen énekelték a Marseillaise-t, sok öreg deres fej volt köztük, akik úgy haladtak, mint haladhattak a római caesarok diadalmenetében a fogoly fedelmek, a színésznők egyike-másika riadtan nézte a nekik szokatlan tömeget. A színházi munkások külön csoportot alkottak, a cseléd nasságák nagy zsvaj között vonultak fel, az intelligencia félszegen haladt a menetben, a zsidó fruskák azonban fajuk temperamentuma szerint a szerelenségbe csaptak. Ismerem Budapestet és népét, de annyi polizeiwidrig pofát még életemben nem láttam. A II. octogon is tel-

jes vörös díszben pompázott, a négy szobor tetején négy óriási földgömb terpeszkedett, s tele volt tűzdelve vörös májuszákkal, a házak az Andrassy úton többé-kevésbé gazdagon vörössel díszítve, ami őszintén megvallva ijesztőleg hatott, sehol más szín, csak vadító vörös szín, szerencse, hogy nincs már marhánk, mert felöklelnének bennünket. Nagy nehezen feleviczkéltünk az Octogonig, amely szintén pazarul volt feldíszítve vörössel [...] 1 órakor kanyarodott be a menet vége az Andrassy útra a Téréz körútról, iszonyatos és egyszersmind félelmetes tömegű ember volt ez, amennyit még életemben nem láttam, pedig már sok tömeget láttam. Az Operaház izlésesen volt feldíszítve, 2 nagy vörös koszorúja is volt az ablakokban, hm nem jó symbolum ez. A fürdő utca bejárata is pazarul volt vörössel díszítve. [...] átballagtunk a Lánchídon és Alagúton át a Vérmezőre, amelynek közepén egy kataphalk állott vörösben és vörösben boldogult Martinovich Ignác & társai vesztőhelyén, ez is satisfactio, a Vérmező fái piros dísszel vannak feldíszítve, nyílt színpadok voltak felállítva, az istenadta nép míg a hideg májusi szélben didergett a zöld fűvön, melyet katonáik annyi éven át óvtak tőle katonáikkal. Lekanyarodtunk az Eskü téri hídhoz. Szt. Gellértet elbújtatták egy nagy bűdös sárga paraván mögé, lenn pedig egy ostoba mázolmány akarta vélünk érthetővé tenni a paradicsomot. A nép ernyedten kullogott jobbra-balra, 200 vízcsap ontotta nedűjét, de nem is volt itt semmiféle lelkesültség, mint hajdinában-danában, sem egy kurjantás, sem egy lelkesülő örömteli arcz, mindenféle gyanakvás és szorongó érzés mutatkozott az arczokon. Nagy nehezen döcögöttünk haza 3 órára.

(Kézirat, lásd Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény B 0910/209 /1918-19. B. sztl. – Az e napról készített feljegyzéseit Lowetinszky piros tintával írta.) Megjelent Vörös Boldizsár: Károlyi Mihály tér, Marx-szobrok, fehér ló. Budapest szimbolikus elfoglalása 1918–1919. *Budapesti Negyed*, 29–30.